

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
Ταξίδι μουσικό στα χρόνια του Αγώνα

Νικολέττα Ζυγούρη Ιστορικός
Επιμελήτρια εκπαιδευτικών προγραμμάτων ΕΙΜ

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, *Ταξίδι Μουσικό στα Χρόνια του Αγώνα*, απευθύνεται σε μαθητικές ομάδες από 12 ετών έως και 15 ετών.

Σχεδιάστηκε για την επετειακή έκθεση του εορτασμού των 200^{ων} χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση του 1821, ΕΠΑΝΑΚΥΣΤΑΣΗ '21.

Ζωντανεύει μέσα από τη μουσική, την εποχή όπου ο Τυρταίος συναντήθηκε με τον Ρήγα, τον Σολωμό και τον Τσοπανάκο και ο Διγενής Ακρίτας με τον Μάρκο Μπότσαρη, τον Κολοκοτρώνη και τον Καραϊσκάκη.

Ένας από τους στόχους τού προγράμματος είναι ο μαθητής να εισαχθεί στο ιστορικό τοπίο της εποχής μέσα από ήχους και εικόνες, ακολουθώντας ένα αφηγηματικό μουσικό μονοπάτι. Γαλλικά και ισπανικά επαναστατικά τραγούδια, ελληνικά, κλέφτικα και ηρωικά, θούριοι, φιλελληνικά τραγούδια μαζί και ο «Ύμνος εις την Ελευθερία, αποτελούν μια εξίσου σημαντική και πρωτότυπη μουσική αφήγηση που ακολουθεί αυτή των εκθεμάτων.

Για τις ανάγκες τού προγράμματος δημιουργήθηκε ψηφιακό υλικό που ζωντανεύει μέσα από εικόνες, κειμήλια και αφηγήσεις αγωνιστών, τα μουσικά όργανα, τα τραγούδια και τους χορούς των Ελλήνων. Το υλικό αυτό είναι αξιοποιήσιμο τόσο στην τάξη όσο και κατά τη διάρκεια της επισκέψεως των μαθητών στο μουσείο.

Τα μουσικά όργανα, και οι χοροί των Ελλήνων στα χρόνια του Αγώνα

Ο ΤΑΜΠΟΥΡΑΣ ΤΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ...

Παρουσιάζεται η πρώτη ψηφιακή περιήγηση στο εργαστήρι του οργανοποιού-κατασκευαστή του ταμπουρά του Μακρυγιάννη Λεώνη Γαΐλου¹. Το εργαστήρι αυτό που βρισκόταν στην Αθήνα, επισκέφτηκε, σχεδίασε και περιέγραψε στο ημερολόγιο του, στα 1835, ο Δανός ζωγράφος Μάρτιν Ρέερμπυ.

Στο βίντεο ο μαθητής μπορεί να δει και να ακούσει τα έγχορδα μουσικά όργανα που ο οργανοποιός είχε στο εργαστήρι του, να μάθει πληροφορίες γύρω από την κατασκευή του ταμπουρά του Μακρυγιάννη και να γνωρίσει το αυτοσχέδιο τραγούδι του Αγωνιστή, που διασώθηκε στα απομνημονεύματά του και τραγουδιέται έως τις μέρες μας.

Ταξίδι μουσικό – Οργανοποιός Γ. Μακρυγιάννη
→ <https://youtu.be/6dvWRGGDDBU>

ΣΙΑΡΚΙ, ΡΙΜΠΑΜΠΙ, ΒΙΟΛΙ, ΜΠΟΥΖΟΥΚΙ, ΜΠΑΓΛΑΜΑΣ, ΛΙΟΥΓΚΑΡΙ

ΟΙ ΧΟΡΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ...

Ο Αγωνιστής Νικόλαος Κασομούλης, στα στρατιωτικά ενθυμήματά του, παρουσιάζει το γλέντι που κάνουν οι Αγωνιστές το Μεγάλο Σάββατο τον Απρίλη του 1822, στην Μακεδονία. Στην αφήγησή του αναφέρει ξεχωριστά τα ονόματα των έγχορδων οργάνων που «ήξευρε να παίξει ο καθείς». Το τεκμήριο αυτό μας έδωσε την ευκαιρία να τα αναζητήσουμε και να τα παρουσιάσουμε ταυτίζοντάς τα.

Ταξίδι μουσικό – Ν. Κασομούλης
→ <https://youtu.be/2vNNsEFXnsI>

Εικόνες με σκηνές χορού των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης, της Πάρου, και της Αθήνας σχεδιασμένες από ξένους περιηγητές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19^ο αιώνα, παρουσιάζονται σε αυτό το βίντεο που ζωντανεύει τους χορούς και τα μουσικά όργανα των Ελλήνων.

Ταξίδι μουσικό – Ελληνικοί χοροί
→ <https://youtu.be/DvxwYiGbcM>

<1> Το όνομά του καταγράφεται σύμφωνα με την υπογραφή του σε συμβολαιογραφικό έγγραφο του 1840, που υπάρχει στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ 21 Μια μουσική αφήγηση ↔ Ο διεθνής χάρτης όπου παρουσιάζεται ο κόσμος στις αρχές του 19ου αι. και το επαναστατικό κλίμα της εποχής, γίνεται η αφορμή για να εισαχθούμε στα πιο γνωστά επαναστατικά εμβλήματα της εποχής.

ΕΠΑΝΑΝΑ ΣΥΣΤΑΣΗ '21

1.1 Οι επαναστατικοί ρυθμοί του 19ου αιώνα

Τα τραγούδια της Γαλλικής Επανάστασης (1789-1799) όπως είναι η Μασσαλιώτιδα και η Καρμανιόλα υπήρξαν τα πιο δημοφιλή της εποχής τους.

Οι Ναπολεόντιοι πόλεμοι συνέβαλαν στην διάδοση τους σε όλη την Μεσόγειο που κατά τον 19^ο αιώνα βρίσκεται σε αναστάτωση. Ένα χρόνο πριν την Ελληνική Επανάσταση ξέσπασαν δύο κινήματα το ένα στην Ισπανία (1820-1) και το άλλο στη Νάπολη της Νότιας Ιταλίας.

Τα τραγούδια αυτά αποτελούσαν έμμετρα προσκλητήρια για Αγώνα.

Είναι πολεμικά άσματα σε ρυθμό εμβατηρίου, που εμπύχωναν και ενθάρρυναν τους πολίτες να πολεμήσουν.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το γαλλικό τραγούδι της Μασσαλιώτιδας και το ισπανικό ο Ύμνος του Ριέγκο.

Η Μασσαλιώτιδα

→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/Y2Mateis-La-Marseillaise-French-National-Anthem.mp3>

Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

→

*Εμπρός παιδιά της Πατρίδας,
η μέρα της δόξας έφθασε!
Ενάντια στην τυραννία μας,
Το ματωμένο λάβαρο υψώθηκε,...*

Οι νικητές της Βασίλης του François Flameng

Στρατιώτες, η πατρίδα μάς καλεί
να πολεμήσουμε,
Ας ορκιστούμε να νικήσουμε
ή να πεθάνουμε γι' αυτήν.
Γαλήνια, χαρούμενα, θαρραλέα, τολμηρά,
Ας τραγουδήσουμε, στρατιώτες,
τον ύμνο της μάχης...

Η «Αρχή των Εθνοτήτων» που διατυπώνεται την εποχή αυτή, αναγνωρίζει το δικαίωμα σε κάθε έθνος, να έχει δικό του κράτος. Αποτελούσε μια φιλελεύθερη ιδέα με ανατρεπτικό χαρακτήρα για τις μεγάλες πολυεθνικές αυτοκρατορίες όπως ήταν η Αυστρία, η Γαλλία, η Αγγλία και η Ρωσία και φυσικά η Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Τα τραγούδια που προέτρεπαν τους λαούς να αποτινάξουν την τυραννία, γίνονταν κοινό κτήμα των νέων ανθρώπων που ασπάζονταν τις νέες ιδέες. Το να τραγουδάς κρυφά ένα τέτοιο τραγούδι όντας υπήκοος μιας αυτοκρατορίας ήταν από μόνο του, μια επαναστατική πράξη.

Κατά τα προεπαναστατικά και επαναστατικά χρόνια, γνωρίζουμε ότι ελληνικά πατριωτικά άσματα τραγουδήθηκαν στο ρυθμό των γαλλικών επαναστατικών τραγουδιών. Ένα από αυτά έμεινε γνωστό ως η «Ελληνική Μασσαλιώτιδα»

Ελληνική Μασσαλιώτιδα. Χορωδία Εμπορικής Τράπεζας. (Από το Αρχείο Ελληνικής Μουσικής)
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/elliniki-massaliotis-rigas.mp3>

Στίχοι: Ρήγας Φεραίος
Μουσική: Κλοντ Ζοζέφ Ρουζέ ντε Λιλ

1.2 Τραγουδώντας εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας...

1.

2.

Αυλική βασιλική μουσική για τον Σουλτάνο Μαχμούτ Β' → <https://nhmuseum.gr/images/songs/Y2Mate-is-II-Mahmud-Mahur.mp3>

Τις παραμονές του Αγώνα, μέσα στην πολυεθνική και πολυθρησκευτική Οθωμανική Αυτοκρατορία, ακούγονταν πολλά και διαφορετικά είδη τραγουδιού και μουσικής.

Εκτός από τα τραγούδια των Ρωμιών, υπήρχαν και τα τραγούδια των άλλων εθνοτήτων, ένα πολύχρωμο ηχητικό πάζλ από ρυθμούς κοσμικούς και εκκλησιαστικούς, αστικούς και λαϊκούς πολλών διαφορετικών λαών.

Ανάμεσά τους ήταν τα τραγούδια που γράφονταν για τον Σουλτάνο και αποτελούσαν μέρος της επίσημης αυλικής μουσικής.

Από τα τραγούδια των Ρωμιών ξεχωρίζουν δύο μεγάλες κατηγορίες τα αστικά και τα δημοτικά τραγούδια. Τα πρώτα αποτελούν τραγούδια των πόλεων, κάποιες φορές επώνυμων δημιουργών και τα δεύτερα είναι τραγούδια που μεταφέρονταν από στόμα σε στόμα, μέσα στις αγροτικές κοινωνίες.

ΑΣΤΙΚΑ ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Φαναριώτικο αστικό. Αρχείο Ελληνικής Μουσικής
Στίχοι: Παλαιών Πατρών Γερμανός
Μουσική: Γρηγόριος Πρωτοψάλτης
Ένας εύμορφος πλανήτης φάνηκεν εξαφνικώς.
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/enas-emorfos-planitis.mp3>

Τα αστικά φαναριώτικα τραγούδια της Κωνσταντινούπολης, στιχουργήματα τις περισσότερες φορές που δημιουργήθηκαν από τον κύκλο των φαναριωτών αρχόντων, συνδυάζουν μουσικά στοιχεία του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού, της βυζαντινής μουσικής παράδοσης και της οθωμανικής αυλικής μουσικής².

ΚΛΕΦΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά.
(Από το Αρχείο Ελληνικής Μουσικής)
Μουσικό Σχολείο Παλλήνης
→ <https://www.nhmuseum.gr/images/songs/song1.mp3>

Του Μπουκουβάλα (Αρχείο Ελληνικής Μουσικής)
Μουσικό Σχολείο Παλλήνης
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/tou-mpoukoubala-mauromati-karditsa.mp3>

Ακόμα τούτη η Άνοιξη
Αρχείο Ελληνικής Μουσικής
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/akoma-touti-i-anoiiji.mp3>

Μια Προσταγή Μεγάλη
Αρχείο Ελληνικής Μουσικής
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/Mia-Prostagh-Megalh.mp3>

Από τα δημοτικά τραγούδια πολυτραγουδισμένα από τους Έλληνες ήταν τα κλέφτικα τραγούδια.

Τα γνωστά τραγούδια των Κολοκοτρωναίων (Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά), του Κατσαντώνη, του Μπουκουβάλα και του Γιάννη Σταθά, μας μυούν στην εποχή που η θρυλική και υπεράνθρωπη αντίσταση των κλεφτών και των αρματολών απέναντι στον Αλή Πασά και στον Σουλτάνο, έγινε τραγούδι στο στόμα του λαού.

Οι ρωσοτουρκικοί πόλεμοι υπήρξαν αρκετές φορές για τους Έλληνες η αφορμή για ένα νέο ξεσηκωμό. Το τραγούδι *Ως τότε τούτη η Άνοιξη* μας αποτυπώνει την πίστη των Ελλήνων προεπαναστατικά ότι θα ελευθερωθούν από τον Μόσκοβο.

Το τραγούδι *Μια προσταγή μεγάλη* τραγουδήθηκε από τον λαό για τον Λάμπρο Κατώνη και τα κατορθώματά του στο Αιγαίο 1790-2.

<2> Χατζηπαναγιώτη 2013,15

1. Εικ. Το παζάρι της Αθήνας Έντουαρντ Ντόντγουελ

2. Εικ. Ο φαναριώτης ηγεμόνας Μιχαήλ Βόδας Σούτσος του Λουί Ντυπρέ

3.

3. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

4.

4. Ο Κατσαντώνης

5. Τα βασανιστήρια και ο θάνατος του αρματωλού Ευθύμιου Βλαχάβα

5.

1.3 του Διαφωτισμού

Τραγούδια λογίων της εποχής

ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

Θούριος του Ρήγα σε καταγραφή Αντωνίου Σιγάλα.
Μουσικό Σχολείο Παλλήνης
(Αρχείο Ελληνικής Μουσικής)
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/thourios-rv2.mp3>

Ο *Θούριος*³ του Ρήγα που γράφτηκε λίγα χρόνια αργότερα, το 1797, τραγουδήθηκε με πολλούς και διαφορετικούς ήχους. Ο Χριστόφορος Περραιβός διασώζει ότι τραγουδιόταν σύμφωνα με τον ήχο του τραγουδιού «Μια Προσταγή Μεγάλη».

Τα πολεμικά άσματα του Ρήγα, ο *Θούριος* και ο *Πατριωτικός Ύμνος* που όσο ζούσε ο ίδιος τραγουδούσε υπό τον ήχο φλογέρας⁴, και χόρευε στις μυστικές συναντήσεις του με τους συντρόφους του στην Βιέννη, διαδόθηκαν σαν αστραπή και τραγουδήθηκαν από όλους τους Έλληνες τόσο προεπαναστατικά όσο και κατά τη διάρκεια του Αγώνα. Αν και δεν πρόλαβαν να διακινηθούν σε έντυπη μορφή αφού κατασχέθηκαν από την αυστριακή αστυνομία και καταστράφηκαν αμέσως μετά τη σύλληψη του Ρήγα, ωστόσο, διακινήθηκαν χειρόγραφα και από στόμα σε στόμα. Τραγουδιόντουσαν από καρδιάς και από μνήμης. Τα εθνεγερτικά τραγούδια που συνέθεσε ο Βελεστινλής, δημοσιεύτηκαν μετά τον θάνατό του στην Κέρκυρα το 1798, από τον σύντροφό του Χριστόφορο Περραιβό. Τόση ήταν η επιρροή που είχαν στην ψυχή των Ρωμιών, που ο νομικός γραμματέας του Κολοκοτρώνη Γεώργιος Τσερτσέτης τα παρομοίωσε με τις σάλπιγγες στην Ιερικώ, που *γκρέμισαν τα*

Ύμνος Πατριωτικός Ρήγα Βελεστινλής
Χορωδία Εμπορικής Τράπεζας
(Αρχείο Ελληνικής Μουσικής)
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/imnos-patriotikos.mp3>

ΤΡΑΓΟΥΔΩΝΤΑΣ ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟ ...

Άσμα Κολοκοτρώνη του Στέφανου Κανέλλου
Χορωδία Ελληνικής Τράπεζας (Από το Αρχείο Ελληνικής Μουσικής)
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/asma-kolokotroni-kanellos.mp3>

τείχη της Τριπολιτσάς, τίναξαν στον αέρα μαζί με τους εχθρούς τα φρούρια της Μονεμβασίας, του Ναυπλίου, των Αθηνών και τα τρικάτάρτα πλοία του εχθρού, αντιπαραβάλλοντάς τα με τα τραγούδια των λογίων που δεν εγκρέμισαν ποτέ, δεν σαλεύουν ούτε την αράχνη του κοκόρου της καμινάδας.

Ο Θούριος και το Πατριωτικό Άσμα του Ρήγα μαζί με το Άσμα Πολεμιστήριου του Αδαμαντίου Κοραή ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένα στους κύκλους των Φιλικών.

Ο Αγωνιστής Ιωάννης Φιλήμων μας διασώζει την πληροφορία ότι όταν στη νεανική του ηλικία έμπαινε ως οικοδιδάσκαλος στα σπίτια των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, συναντούσε τους φιλικούς, Δικαίο Παπαφλέσσα, Αριστείδη Παπά, Χριστόφορο Περραιβό, Παναγιώτη Σέκερη και τον Αφθονίδη να τραγουδούν τα άσματα του Ρήγα αλλά μη όντας ο ίδιος μνημένος στο μυστικό της Φιλικής Εταιρείας δεν μπορούσε να καταλάβει το βαθύτερο νόημα που είχαν αυτά τα τραγούδια στην επίτευξη του σκοπού των Φιλικών.

Στον κύκλο των Φιλικών στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες ανήκε και ο λόγιος δάσκαλος στη Σχολή του Βουκουρεστίου, ο γιατρός Στέφανος Κανέλλος.

Ο Νικόλαος Δραγούμης στα απομνημονεύματά του, τον αναφέρει ως άλλο Τυρταίο του Αγώνα και διάδοχο του Ρήγα στη δημιουργία ασμάτων. Δικό του τραγούδι ήταν το *Παιδιά Ελλήνων τι καρτερείτε; τάρματα πιάστε ήλθε ο καιρός* που καθώς ο Ν. Δραγούμης ανέφερε, τραγουδούσαν μέχρι και τα νήπια, πολλά χρόνια πριν το ξέσπασμα της Επανάστασης.

<3> Θούριος σημαίνει ορμητικός

<4> Λεγράνδ 1889, 659,669,675,

1. Εικ. Η πρώτη σωζόμενη προσωπογραφία του Ρήγα Βελεστινλή, από βιβλίο που εκδόθηκε στην Αυστρία στα 1824. Σελ. → 20

2. Εικ. Εξώφυλλο από το βιβλίο ΣΑΛΠΙΣΜΑ ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΡΙΟΝ του Αδαμαντίου Κοραή Σελ. → 20

3. Εικ. Προσωπογραφία του Αδαμαντίου Κοραή. Σελ. → 21

4. Εικ. Η σκλαβωμένη Ελλάδα, Η πρώτη σελίδα της έκδοσης Σάλπισμα Πολεμιστήριον του Αδαμαντίου Κοραή (1801) Σελ. → 21

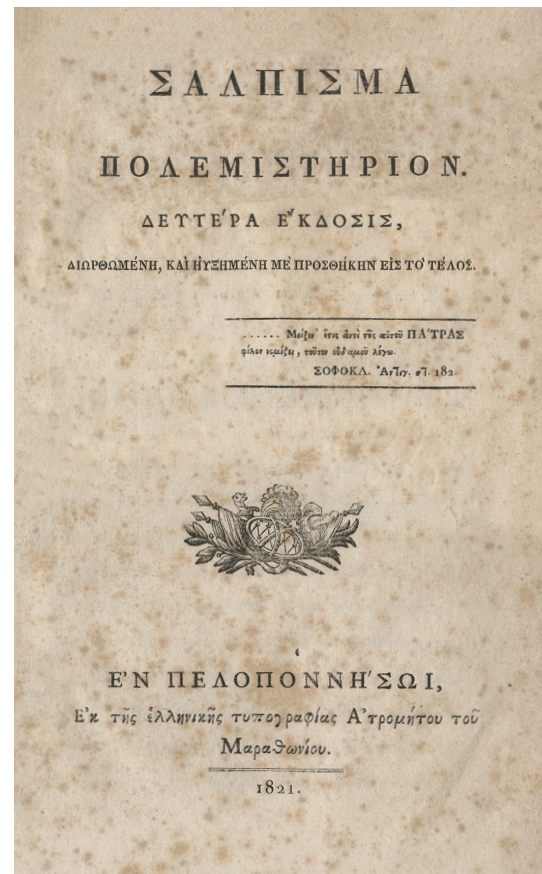
5. Εικ. Όρκος Διονύσιος Τσόκος Σελ. → 22

6. Εικ. Το Άσμα του Κολοκοτρώνη Σελ. → 23

1.

2.

3.

4.

5.

ΤΟ ΑΣΜΑ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ.

Παιδιά Ελλήνων τί καρτερείτε;
 Τ'άρματα πιᾶσε, ἦρθ' ὁ καιρός!
 Ἐς τοὺς ξένους τόπους ὡς πότε ἄργεῖτε;
 Τρέξετ' ἐλάτε, ἔλ' ἐνωθῆτε,
 Καὶ ὁ ἀγῶνας εἰν' ἱερός.
 Ἡ μόν' ἐλπίδα κ' ἡ σωτηρία
 Εἰν' τὸ τουφέκι καὶ τὸ σπαθί!
 Μ' αὐτὰ θὲ νάρθ' ἡ ἐλευθερία,
 Κ' ἡ εὐνομία θὰ σπριχθῆ.

Ὁ πόλεμός μας ἔδεν ὁμοιάζει
 Μὲ βασιλέων δοξομανῶν
 Θεὸς καὶ φύσις μᾶς τὸν προσάζει!
 Τὸ εὐαγγέλιον μᾶς φωνάζει
 Κατὰ βαρβάρων Ἀγαρηνῶν.
 Νόμους, καὶ ἥθη, καὶ τὴν τιμὴ μας,
 Ζωὴν, καὶ πίστιν, καὶ ἀρετὴν,
 Μᾶς τὰ ἀρπάξαν οἱ τύρανοί μας
 6. Οἱ αἰμοβόροι! οἱ μισητοί!

Ἄσμα Κολοκοτρώνη του Στέφανου Κανέλλου. Αρχεῖο Ελληνικῆς Μουσικῆς
 → <https://nhmuseum.gr/images/songs/asma-kolokotroni-kanellos.mp3>

Να καιρός μας ο λαμπρός...

Το 1821, ο τυπογράφος Βερνάρδος ο Κρης τυπώνει εν Κοσμοπόλει τα τραγούδια που τραγουδούσαν στις συναντήσεις τους οι Φιλικοί και παιάνιζαν οι νέοι που έτρεχαν να καταταχτούν στον στρατό του Αλέξανδρου Υψηλάντη στη Μολδοβλαχία.

Η έκδοση με τίτλο *Άσματα και πονημάτια* διαφόρων περιέχει πολλά από τα τραγούδια που τραγουδούσαν οι νέοι άνθρωποι που έσπευσαν να καταταχθούν στον Ιερό Λόχο του Υψηλάντη. Ανάμεσά τους πολλά τραγούδια του Ρήγα και τραγούδια άλλων Ελλήνων λογίων της εποχής αυτής, όπως ήταν τραγούδια του τυπογράφου των προκηρύξεων του Αγώνα Μανουήλ Βερνάρδου από την Κρήτη.

Ανάμεσά τους και το χιλιοτραγουδισμένο από τους Ιερολοχίτες, *Άσμα πολεμιστήριον του Αδαμαντίου Κοραή και το Η Ελλάς προς τα τέκνα της του Παναγιώτη Ανδρόνικου*

Σελ. 26-27 →

Οι γνωστοί ρυθμοί της εποχής πάνω στους οποίους τα τραγουδούσαν ήταν συνήθως τα γαλλικά επαναστατικά τραγούδια.

Η Ελλάς προς τα τέκνα της του Παναγιώτη Ανδρόνικου
Αρχείο Ελληνικής Μουσικής
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/o-paidia-mou-orfana.mp3>

Ω παιδιά μου,
 ορφανά μου,
 σκορπισμένα εδώ κι εκεί,
 διωγμένα,
 υβρισμένα, απ'τα έθνη πανοικί!
 Ευπνήστε τέκνα, κι ήλθεν η ώρα,
 ξυπνήστε όλα, τρέξατε τώρα
 κι'ήλθεν ο Δείπνος ο Μυστικός.
 Που με κόπους
 κατά τόπους
 τρέχετεν με μια τροφήν,
 είς δεσπότης κι ιδιώτας,
 δούλου δέχεσθε μορφήν.
 Ευπνήστε, τέκνα, κι ήλθεν η ώρα,
 Ευπνήστε όλα, τρέξατε τώρα
 Κι' ήλθεν ο Δείπνος ο Μυστικός.

Φίλοι μου συμπατριώται,
 Δούλοι να'μεθα ως πότε
 Των αχρείων Μουσουλμάνων,
 Της Ελλάδος των τυράννων;
 Εκδικήσεως η ώρα
 Έφθασεν, ω φίλοι, τώρα
 Η κοινή ΠΑΤΡΙΣ φωνάζει,
 Με τα δάκρυα μας κράζει:
 «Τέκνα μου, Γραικοί γενναίοι,
 Δράμετ'άνδρες τε και νέοι
 Κι είπατε μεγαλοφώνως,
 Είπατε τ'όλοι συμφώνως,
 Ασπάζομεν'εις τον άλλον
 Μ'ενθουσιασμόν μεγάλον:
 Έως πότε η τυραννία;

ΖΗΤΩ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Εικόνα Οθωμανών μουσικών

<5> Karl Dieterich, 1930 *Jahrbücher Hellas*, p.135 στο Σιμόπουλος Κ.,(1980) Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα τ.Β, σ.313

<6> Karl Huber (1824) *Tagebuch einer Reisen nach Morea in Jahre 1822* / .104-105 Tübingen Σιμόπουλος, Κ.,(1980) Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα τ.Β , 294 Σύμφωνα με όσα κατέγραψε το 1822 στο ημερολόγιό του ο Γερμανός εθελοντής Καρλ Χούμπερ, εκτός από τούρκικα τύμπανα και ένα είδος μικρής κιθάρας (πιθανώς να εννοούσε τον ταμπουρά), δεν υπήρχε στρατιωτική μουσική στον ελληνικό στρατό . Οι Μανιάτες μόνο χρησιμοποιούσαν κάπου κάπου μικρά ξύλινα τύμπανα. Όταν ένας Ιταλός σαλπιγκτής έφθασε το 1822 στην Τριπολιτσά, εντυπωσιάσε με τα σαλπίσματά του τους Έλληνες. Όλοι ήθελαν να τον ακούν

Τα τύμπανα, οι ζουρνάδες (πνευστά) και τα πιατίνια, χρησιμοποιούνταν από τους γενίτσαρους μουσικούς στον οθωμανικό στρατό. Κατά τη διάρκεια του Αγώνα, οι Έλληνες τα αποκτούσαν ως λάφυρα από τον οθωμανικό στρατό.

Στο νεοσύστατο τακτικό στρατό των Ελλήνων, τα πρώτα ευρωπαϊκά μουσικά όργανα όπως είναι οι σάλπιγγες, τα έφεραν οι φιλέλληνες. Ο στρατηγός Νόρμαν σε επιστολή που έστειλε στις 9 Απριλίου του 1822 από την Κόρινθο προς φίλο του, περιγράφει την είσοδο του σώματος των φιλελλήνων στην Τριπολιτσά: «Ένα τέταρτο πριν φθάσουμε στην πόλη αφίππευσα, υψώσαμε τη λευκή σημαία με τον κόκκινο σταυρό, και ήχησαν οι σάλπιγγες.»⁵

Οι Μανιάτες, σύμφωνα με μαρτυρίες, είχαν μικρά ξύλινα τύμπανα τα οποία χρησιμοποιούσαν κάπου κάπου, όχι κατά τη διάρκεια της μάχης όσο για να δίνουν παραγγέλματα μέσα στο στρατόπεδο⁶

2.3 Ποιοί ήταν οι δημιουργοί των δημοτικών τραγουδιών;

Στη λαϊκή ποίηση μεγαλύτερη σημασία έχει το μοίρασμα του τραγουδιού, από την αναγνωρισιμότητα του δημιουργού του. Ο σκοπός ήταν δηλαδή το τραγούδι και ο στίχος του να γίνει κτήμα όλων, να μιλάει στις καρδιές των πολλών, ο καθένας να βρίσκει και να αφήνει σε αυτό και κάτι δικό του.

Τα τραγούδια προορίζονταν για να μοιράζονται και για να έχουν κάτι να πουν σε όλους. Έτσι οι αφηγήσεις των μαχών και των κατορθωμάτων, τα κλέφτικα και ηρωικά τραγούδια, παραδοσιακά φτιάχνονταν από τους ίδιους τους κλέφτες και τους καπετάνιους τους. Ο Κολοκοτρώνης στα απομνημονεύματά του, αναφέρει ως δημιουργούς και τους τυφλούς με τις λύρες που γυρνούσαν από χωριό σε χωριό, αφουγκράζονταν τα σύγχρονά τους γεγονότα και τα μελοποιούσαν.

Στα χρόνια του Αγώνα, μέσα σε κάθε στρατιωτικό σώμα υπήρχαν Αγωνιστές που έπαιζαν μουσικά όργανα και τραγουδούσαν.

Στα στρατόπεδα ωστόσο αναφέρονται και οι λυράρηδες-τραγουδοποιοί που τραγουδούσαν τα ηρωικά και συχνά πένθιμα τραγούδια, όπως ήταν παραδείγματος χάριν, για την Άλωση της Τριπολιτσάς και τον θάνατο του Μάρκου Μπότσαρη ή για κάποιον άλλον ήρωα. Οι περισσότεροι λαϊκοί τραγουδοποιοί έμειναν άγνωστοι. Ο μόνος του οποίου το όνομα και τα τραγούδια διασώθηκαν και εκδόθηκαν αργότερα, ήταν ο Παναγιώτης Κάλλας, γνωστός ως Τσοπανάκος, από την Δημητσάνα. Ο ίδιος μη μπορώντας να πολεμήσει, ακολουθούσε τον Κολοκοτρώνη και τον Νικητάρη κυρίως, σκαρώνοντας τραγούδια που υμνούσαν τα κατορθωμά τους.

Ο Αγωνιστής Πέτρος Μέγγος που τον συνάντησε σε καφενείο του Άργους, τον περιέγραψε ως ένα μικροκαμωμένο άνδρα, που κρατώντας τη λύρα του στο χέρι κατάφερνε να φτιάχνει τραγούδια. Εξέφραζε τα έντονα πατριωτικά του αισθήματα, με γλωσσική ευφράδεια, προκαλώντας βαθειά συγκίνηση σε όσους τον άκουγαν.

1.

1. Χειρόγραφο με τα τραγούδια του Τσοπανάκου.

2.4 Κάθε ηρωική μάχη και ένα τραγούδι

Πήραμε την Τριπολιτσά,
Σαράντα παλληκάρια,
Στα Τρίκορφα μέσ την κορφή,
και άλλα πολλά...ακόμη.

Μετά από κάθε ηρωική μάχη φτιαχνόταν και ένα τραγούδι. Έτσι διασώζονταν τα κατορθώματα και εμπυχώνονταν οι αγωνιστές, τραγουδώντας τα.

Επίσης, η υποδοχή των νικητών μιας μάχης, γινόταν με μεγάλο ενθουσιασμό, κανονιοβολισμό και τραγούδια. Στα ενθυμήματά του ο Γάλλος φιλέλληνας Μαξίμ Ρεϊμπώ περιγράφει τον ενθουσιασμό και τα τραγούδια, με τα οποία ο λαός υποδέχθηκε τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη στην Τριπολιτσά, ένα μήνα μετά τη νίκη στα Δερβενάκια. Στους δρόμους και σε δημόσιους χώρους όλοι τραγουδούσαν «*Το σπαθί του Κολοκοτρώνη*».

Τα ηρωικά κατορθώματα αμέσως γίνονταν τραγούδι που μεταφέρονταν από στόμα σε στόμα.

Κάποιες φορές το τραγούδι που φτιαχνόταν για μια νίκη, μιλούσε για τον ηττημένο.

Σε αυτήν την κατηγορία ανήκει και το τραγούδι του Δράμαλη, που γράφτηκε μετά τη νίκη των Ελλήνων στα Δερβενάκια.

Του Δράμαλη. Αρχείο Ελληνικής Μουσικής
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/tou-dramali.mp3>

Ο θάνατος του Διάκου

24 Απριλίου 1821

Πολλή μαυρίλα πλάκωσε,
μαύρη σαν καλιακούδα,
Κ'αν ο Καλύβας έρχεται καν
ο Λεβεντοϊάννης.
Ουδ' ο Καλύβας έρχεται,
ούδ' ο Λεβεντοϊάννης
Ομέρ Βρυόνης πλάκωσε με
δεκαοχτώ χιλιάδαις.

Στο τραγούδι αυτό καταγράφηκε σε σαράντα τέσσερις στίχους, η ποιητική αφήγηση της μάχης και της ηρωικής αντίστασης του Διάκου στην Αλαμάνα. Πρόκειται για ένα μικρό έπος. Ο ηρωισμός του Διάκου και η μαρτυρική του θυσία έγιναν θρύλος για τη Ρούμελη από τον πρώτο χρόνο του Αγώνα.

Το τραγούδι καταγράφηκε αμέσως και εκδόθηκε στη συλλογή του Γάλλου Κλοντ Φοριέλ⁷ διαδίδοντας με αυτόν τον τρόπο τον ηρωισμό των Ελλήνων κατά τα πρώτα χρόνια του Αγώνα.

1.

1. Μοντέλο του πλοίου Θεμιστοκλής κατασκευασμένο από τον Ιάκωβο Τομπάζη.

Την πληρέστερη εικόνα της περιγραφής των τραγουδιών και των μουσικών οργάνων, που τραγουδιόντουσαν από τους Έλληνες ναυτικούς πάνω στο πλοίο, μάς την έχει δώσει ο Γάλλος φιλέλληνας και ποιητής Πιέρ Λεμπρόν.

Ταξίδεψε από την Μασσαλία στην Ύδρα αρχές του 19^{ου} αιώνα, πάνω στο υδραϊκό πλοίο του Τομπάζη Θεμιστοκλής. Διέσωσε στο ημερολόγιό του όσα είδε πάνω στο καράβι.

Πάνω στο καράβι δεν σταματούσαν διόλου οι χοροί και τα τραγούδια. Άπλωναν μια τέντα στο κατάστρωμα κι έστρωναν χαλιά στους πάγκους. Το βιολί και το λαούτο έπαιζαν μολδάβικους, αρβανίτικους σκοπούς, μελαγχολικά τούρκικα τραγούδια και ελληνικά γρήγορα και πεταχτά. Έπειτα, άρχιζαν το εθνικό εμβατήριο του Ρήγα. Το τραγουδούσε πρώτα ένας ναύτης, ύστερα έπαιρνε μέρος ολόκληρο το πλήρωμα, ακόμη και ο καπετάνιος. Ήταν συγκινητικό να βλέπεις πώς ζωντάνευαν οι Έλληνες καθώς πρόβαλλε στα μάτια τους το όραμα της πατρίδας. Χτυπούσαν με βία τους γρόθους τους στο τραπέζι καθώς ακουγόταν η επωδός που μιλούσε για εκδίκηση και ελευθερία.

Στα επαναστατικά χρόνια γράφτηκαν πολλά τραγούδια για τις νικηφόρες ναυμαχίες των Ελλήνων, τα οποία τραγουδιόντουσαν μεταξύ των ναυτικών.

Ο Άγγλος γιατρός του Λόρδου Μπάυρον ο Ιούλιος Μίλινγκεν το Δεκέμβρη του 1823 στο Μεσολόγγι, είδε μεταξύ άλλων τους Ύδραίους και Σπετσιώτες με μαντολίνα και τύμπανα να τραγουδούν στην αρβανίτικη διάλεκτο, τα ναυτικά κατορθώματά τους και τις αγάπες τους.

Τραγούδια για τα ναυτικά κατορθώματα έγραψε και ο Τσοπανάκος. Δυστυχώς δεν έχει διασωθεί η μουσική τους.

Του Κανάρη. Αρχείο Δόμνας Σαμίου

→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/toukanari.mp3>

Ένα θέμα με διαχρονική θέση στην ελληνική ποίηση από τα αρχαία χρόνια.

Το συναντάται στα ομηρικά έπη την Ιλιάδα και την Οδύσσεια και στα βυζαντινά ακριτικά τραγούδια του Διγενή.

Στο έπος του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη και η ταφή του, αποδόθηκε ποιητικά με ιδιαίτερα περιγραφικό τρόπο στο τραγούδι *Μεγάλος θρήνος γίνηκε μέσα στο Μεσολόγγι*.

Στο τραγούδι περιγράφεται λεπτομερώς η κηδεία του Μάρκου Μπότσαρη, και ο θρήνος που έγινε για τον Σουλιώτη αρχιστράτηγο. Ο ηρωικός του θάνατος, που διαδόθηκε γρήγορα με λεπτομερείς περιγραφές από τους συγχρόνους του στον ξένο τύπο, είχε έναν καταλυτικό ρόλο στις συνειδήσεις των συγχρόνων του. Εξύψωσε τον Αγώνα των Ελλήνων στα μάτια των Φιλελλήνων.

Θρήνος μεγάλος γίνεται. Αρχείο Ελληνικής Μουσικής
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/thrinos-megalos-ginetai.mp3>

1. Η κηδεία του Μάρκου Μπότσαρη. Έργο του Αθανασίου Ιατρίδη (1828)
Στο έργο αυτό ο ζωγράφος απεικονίζει λεπτομέρειες από την κηδεία του Αγωνιστή που ταιριάζουν με τους στίχους του τραγουδιού.

1.

Μέσα στα στρατόπεδα του Αγώνα, η συνεχής κινητικότητα των πληθυσμών έφεραν κοντά Αγωνιστές από διαφορετικούς τόπους, διαφορετική τοπολαλιά και διαφορετικά ακούσματα.

Τα στρατόπεδα των Ελλήνων έμοιαζαν με πολύβουα μελίσσια, μια αχαρτογράφητη κοινωνία στην οποία εκτός από τους Αγωνιστές, υπήρχαν γυναίκες, ορφανά παιδιά, πρόσφυγες, αιχμάλωτοι και τραυματίες από τη μάχη.

Το τραγούδι και ο χορός είχαν ένα ιδιαίτερο ρόλο στη ζωή των Ελλήνων, που ακόμη και κάτω από τις πιο δύσκολες συνθήκες, ένοιωθαν την ανάγκη να εκφράσουν τα συναισθήματά τους και να αντισταθούν στον φόβο του θανάτου τραγουδώντας και χορεύοντας.

Επίσης, το τραγούδι και οι χοροί των Ελλήνων συνέβαλαν στη συνοχή τους. Το τραγούδι και ο χορός στο στρατόπεδο του Κολοκοτρώνη στο Χρυσοβίτσι, όπως μας λέει στα απομνημονεύματά του ο Φωτάκος,⁸ ήταν μέρος της εκπαίδευσης των στρατιωτών του. Κάθε δύο μέρες ο υπασπιστής τους συγκέντρωνε και τους μάθαινε πώς να πιάνουν το όπλο, κάνοντας διάφορες ασκήσεις ανά δύο και πώς να φέρονται. Για

να γνωρίζονται, να μαθαίνονται και να πονούν ο ένας τον άλλον ξεκινούσαν να χορεύουν, να ρίχνουν το λιθάρι και να πηδούν. Ο χορός έπαιζε σημαντικό ρόλο στην εμπύχωση και στην ενότητα των στρατιωτών.

Τα τραγούδια και οι χοροί δεν σταματούσαν ακόμη και στις πιο δύσκολες ώρες.

Είναι χαρακτηριστική η περιγραφή που μας έδωσε ο Νικόλαος Καρόρης απομνημονεύματά του, όπου οι Αγωνιστές χορεύουν και τραγουδούν το Πάσχα του 1827 πάνω στο πολιορκούμενο κάστρο της Ακρόπολης, διακινδυνεύοντας τη ζωή τους.

Το τραγούδι μοιρολόι που ο ίδιος ο Μακρυγιάννης είπε στους συντρόφους του πάνω στο Κάστρο της Ακρόπολης κατά τη δεύτερη πολιορκία της, διασώζεται και τραγουδιέται μέχρι τις μέρες μας.

Ο ήλιος εβασίλεψε Έλληνά μου.
Μουσικό Σχολείο Παλλήνης (Αρχείο Ελληνικής Μουσικής)

→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/0-helios-evasilepse.mp3>

3.3 Τραγουδώντας την αγάπη...

Οι Έλληνες πλούσιοι και φτωχοί, μικροί και μεγάλοι, άνδρες γυναίκες και παιδιά, χρησιμοποίησαν το τραγούδι για να μοιραστούν μεταξύ τους τα αισθήματά τους, τούς πόθους και τις αγωνίες τους, την ανθρώπινη τραγωδία και την λύτρωση που δημιούργησε αυτός ο πόλεμος. Κάτω από τις πιο αβέβαιες για το μέλλον τους συνθήκες, οι αγωνιστές συνέχισαν να ερωτεύονται και να παντρεύονται εν μέσω του Αγώνα και να συνεχίζουν τη ζωή τους δημιουργώντας οικογένεια.

Αξιομνημόνευτα στα χρόνια της Επανάστασης έμειναν ο αρραβώνας του γιού του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη Πάνου, με την κόρη της Μπουμπουλίνας στην Τριπολιτσά, αλλά και ο γάμος του Δημήτρη Μακρή μέσα στο πολιορκούμενο Μεσολόγγι.

Τραγούδι αγάπης. Ήθελα νάχα δυο καρδιές.
Αρχείο Ελληνικής Μουσικής
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/ithelana-xa-dio-kardies.mp3>

3.4 Νανουρίσματα

Η ζωή των παιδιών και η τύχη τους αποτέλεσε ένα ακόμη τραγικό κεφάλαιο αυτού του πολέμου. Πολλά παιδιά έχασαν τη ζωή τους ή αιχμαλωτίστηκαν, άλλα έμειναν ορφανά και ξενιτεύτηκαν.

Τα πιο γνωστά τραγούδια που γράφτηκαν διαχρονικά για παιδιά, είναι τα νανουρίσματα. Κάποια από τα νανουρίσματα, που τραγουδούσαν εκείνες οι μητέρες στα παιδιά τους, είναι πολύ γνώριμα σε μας σήμερα. Αποτελούν κοινό κτήμα όλων μας αφού τα ακούσαμε και από τις δικές μας μητέρες. Αποτυπώνει στη διαχρονικότητά της, την τρυφερότητα και τη στοργή της μητέρας προς το παιδί της.

Ο γνώριμος ήχος του μας ενώνει μετά από διακόσια χρόνια με τα παιδιά της εποχής του Αγώνα.

Νανούρισμα από τον Απόλλωνα της Ρόδου.
Αρχείο Ελληνικής Μουσικής
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/nanourisma-apollo-na-rodou.mp3>

Το φιλελληνικό κίνημα συγκίνησε το μεγαλύτερο μέρος της υφηλίου. Οι δράσεις υπέρ των Ελλήνων έχουν εντοπιστεί από την Αμερική έως τις μακρινές Ινδίες.

Η Όπερα του Τζοακίνο Ροσσίνι, *Η Πολιορκία της Κορίνθου*, υπήρξε η πιο δημοφιλής φιλελληνική όπερα. Παρουσιάστηκε στο κοινό στο Παρίσι, τον Οκτώβριο του 1826, με σκοπό τη συγκέντρωση οικονομικής βοήθειας για να ενισχυθεί ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας των Ελλήνων.

Όπερα Τζοακίνο Ροσσίνι. Η πολιορκία της Κορίνθου.
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/rossini-le-siege-de-Corinthe.mp3>

1.

2.

1. Κουστούμι από την παράσταση της όπερας *Η Πολιορκία της Κορίνθου*.

2. Εισιτήριο εισόδου σε Συναυλία Υπέρ των Ελλήνων που διοργάνωσε η Ελληνική Επιτροπή των Βρυξελλών.

4.2 Τα τραγούδια που γράφτηκαν για τους Φιλέλληνες

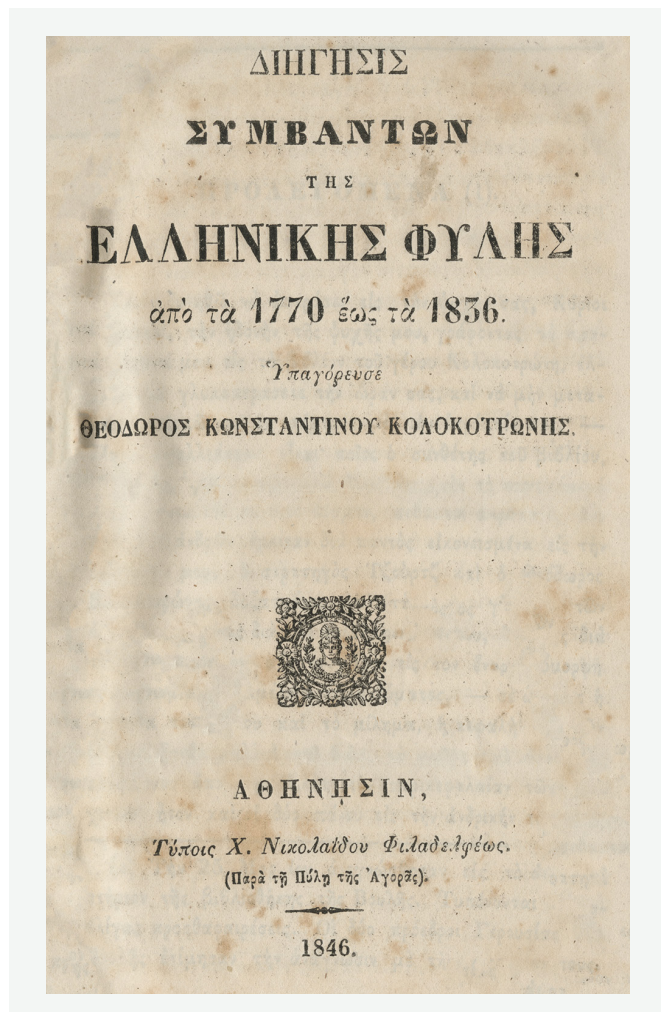
1.

Ο Λόρδος ποιητής Τζώρτζ Νόελ Γκόρντον Μπάυρον (George Noel Gordon Byron) υπήρξε ο δημοφιλέστερος φιλέλληνας που ήρθε στην Ελλάδα. Ο θάνατός του μέσα στο Μεσολόγγι τον Απρίλιο του 1824, γέμισε βαθειά θλίψη τους Έλληνες και συγκίνησε όλους τους φιλέλληνες που έσπευσαν να ακολουθήσουν το παράδειγμά του.

Ο Διονύσιος Σολωμός έγραψε την Ωδή προς τον Βύρωνα, την οποία το 1830 μελοποίησε ο Νικόλαος Μάντζαρος, που υπήρξε και ο συνθέτης του εθνικού μας ύμνου».

Εις τον θάνατον του Λόρδου Μπάιρον.
Χορωδία Εμπορικής Τράπεζας
(Αρχεῖον Ελληνικής Μουσικής)
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/eis-ton-thanatos-tou-lordou-mpayron.mp3>

1. Εικ. Λόρδος Μπάυρον

5.1 Η μνήμη των τραγουδιών μέσα από τα απομνημονεύματα και τις ιστορήσεις των Αγωνιστών.

Τα ηρωικά τραγούδια, όπως λέει και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης στα απομνημονεύματά του, ήταν οι στρατιωτικές εφημερίδες της εποχής αφού μετέφεραν από στόμα σε στόμα, την εξιστόρηση των ηρωικών πράξεων και των κατορθωμάτων των Αγωνιστών.

Οι Έλληνες διασκέδαζαν και σε παραμονές μάχης ή μέρες νίκης. Το γλέντι στηνόταν συχνά για λόγους εμπύχωσης, πριν την μάχη.

Στα απομνημονεύματά τους, οι αγωνιστές περιγράφουν τους χορούς και τα τραγούδια που έλεγαν με τους συντρόφους τους, ακόμα και κάτω από τις πιο δύσκολες συνθήκες.

Ο Νικόλαος Κασομούλης στα στρατιωτικά ενθυμήματά του, περιγράφει το γλέντι που κάνουν το Μεγάλο Σάββατο 1^η Απριλίου του 1822 στη Μακεδονία οι Αγωνιστές παρουσιάζοντας τα μουσικά όργανα που χρησιμοποιούσαν.

«Το βράδυ συνδειπνήσαντες ...αποφασίσαμεν να συμφωνήσουμε τα λαλούμενα, οπού ήξευρεν να παίξει ο καθείς εξ ημών, και να διξάσωμεν τον θεό με ταις ποτήραις. Ο Γούλας έπαιξε το σαρκί, ο Τόλιος το ριμπάμπι, ο Διαμαντής όλα (πλην το βιολί τότες), και εγώ το μπουζούκι {...} Ο Γεωργούλας Παλαιογιάννης λαλούσεν πολύ γλυκά τον βαγλαμάν, ο Παλαιοκόστας το βουζούκι και άλλοι με λιουγκάρια και ικετέλια ακολουθούντες αυτούς προξενούσαν την μεγαλύτερη ηδονή στους Έλληνες συναδέλφους τους. Οι στρατιώται κρασοποτήσαντες ελησμόνησαν τους σφαγμένους συνδρόφους και είχαν παράδειγμα εμάς...»

→

Ο Γιάννης Μακρυγιάννης στα απομνημονεύμα-

τά του, αναφέρει το γλέντι που έκανε με τον Γιάννη Γκούρα, μια μέρα πριν σκοτωθεί εκείνος μέσα στην πολιορκημένη από τον Κιουταχή Ακρόπολη, στις 30 Σεπτεμβρίου του 1826.

Τότε έκατze ο Γκούρας και οι άλλοι και φάγαμεν ψωμί και τραγουδήσαμεν κι' εγλεντήσαμεν. Με περικόλεσε ο Γκούρας κι' ο Παπακώστας να τραγουδήσω ότ' είχαμεν τόσον καιρόν οπού δεν είχαμεν τραγουδήσει. Τραγουδούσα καλά. Τότε λέγω ένα τραγούδι. Ο ήλιος εβασίλεψε Έλληνά μου και το φεγγάρι εχάθη.

Ο μαύρος ο Γκούρας αναστέναξε και μου λέγει

« Αδελφέ Μακρυγιάννη, σε καλό να το κάμη ο θεός, άλλη φορά δεν τραγούδησες τόσο παραπονεμένα. Αυτό το τραγούδι σε καλό να μας βγει»

Επίσης ο Άγγλος γιατρός του Λόρδου Μπάυρον ο Μίλινγκεν το Δεκέμβρη του 1823, βρήκε στο Μεσολόγγι πλήθος κόσμου στα καφενεία, μερόνυχτα να ευθυμεί. Παντού γίνονταν γάμοι και γλεντοκόπια. Πολλοί χόρευαν τον πυρρήχιο πολεμικό χορό τραγουδώντας τα πρόσφατα ηρωικά κατορθώματα των Αγωνιστών. Οι Σπετσιώτες και οι Υδραίοι με μαντολίνα και τύμπανα τραγουδούσαν στην αρβανίτικη διάλεκτο τα ναυτικά κατορθώματά τους και τις αγάπες τους.

Στα απομνημονεύματα του Νικολάου Δραγούμη, καταγράφεται μεταξύ άλλων και ένα τραγούδι με ηθικοπλαστικό περιεχόμενο, που περιέγραφαν τον ιδανικό αγωνιστή της ελευθερίας, το οποίο τραγουδούσε ο ηπειρώτης αγωνιστής Τισαμενός.

Τα παλληκάρια τα καλά ...

→

Τα παλληκάρια τα καλά ...
Δεν κλέφτουν, δεν αρπάζουν
Μόνον τυράννους πολεμούν
Το δίκαιο παντού τιμούν,
Μισούν την τυραννίδα
Και ζουν για την πατρίδα.

Το τραγούδι αυτό, το οποίο μελοποίησε ο λόγιος γιατρός και δάσκαλος Στέφανος Κανέλλος, ήταν ο κώδικας τον οποίο αποστήθιζαν όσοι κατέφθαναν από τη Μολδοβλαχία στην Ελλάδα για να πολεμήσουν.

5.2 Η μνήμη του '21 στα τραγούδια του αλύτρωτου ελληνισμού.

Ένα μικρό καράβι σηκώνει τα πανιά
Σηκώνει την παντιέρα και πόλεμο ζητά.
Από τη Βεσσαραβία το ατμοκίνητο
Θα έρθει μες την πόλη να πει του Χριστιανού
Να πάψουνε τα κλάμματα τα αχ τα βαχ τα ωχ,
Με τον καλόνε πόθο θα ερθεί το ελληνικό.
Τι έχεις βρε Ρουσάκι και ήρθες με θυμό,
ωσάν αστροπελέκι από τον ουρανό;
Ζητώ τα Δαρδανέλλια, το όρος το Σινά,
Ζητώ τον Άγιο Τάφο και την Αγιά Σοφιά.
Άγγλοι, Γάλλοι, Αγγλογάλλοι προσέξατε καλά,
Θα διώξουμε τους Τούρκους ως την Αγιά Σοφιά.

Το τραγούδι Βεσσαραβία τραγουδήθηκε στη Μακεδονία κατά το επαναστατικό κίνημα του 1854. Αναφέρεται στο ξεκίνημα του Αγώνα με τον Υψηλάντη από τη Μολδοβλαχία. Ονομάστηκε Βεσσαραβία από το όνομα του ρώσικου ατμόπλοιου που έφθασε στην Ελλάδα στα 1854 παρακινώντας τους Έλληνες να βοηθήσουν τους Ρώσους στο ρωσοτουρκικό Κριμαϊκό Πόλεμο. Έλληνες εθελοντές πήγαν στην Κριμαία να πολεμήσουν στο πλευρό των Ρώσων, ενώ Έλληνες Αγωνιστές του '21 και τα παιδιά τους έφυγαν ως εθελοντές από την Ελλάδα για να ετοιμάσουν τις εξεγέρσεις στους τόπους καταγωγής τους, τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία και την Ήπειρο.

Η κατάληψη της Αθήνας και του Πειραιά από τον αγγλογαλλικό στόλο οδήγησε γρήγορα σε αποτυχία τα κινήματα του 1854. Ωστόσο, οι Έλληνες συνέχισαν να αγωνίζονται για την απελευθέρωση του αλύτρωτου ελληνισμού, μέχρι και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Χαρακτηριστικό τραγούδι της Μεγάλης Ιδέας των Ελλήνων για την απελευθέρωση του Ελληνισμού όλων των αλύτρωτων περιοχών, είναι τα Δώδεκα Ευζωνάκια.

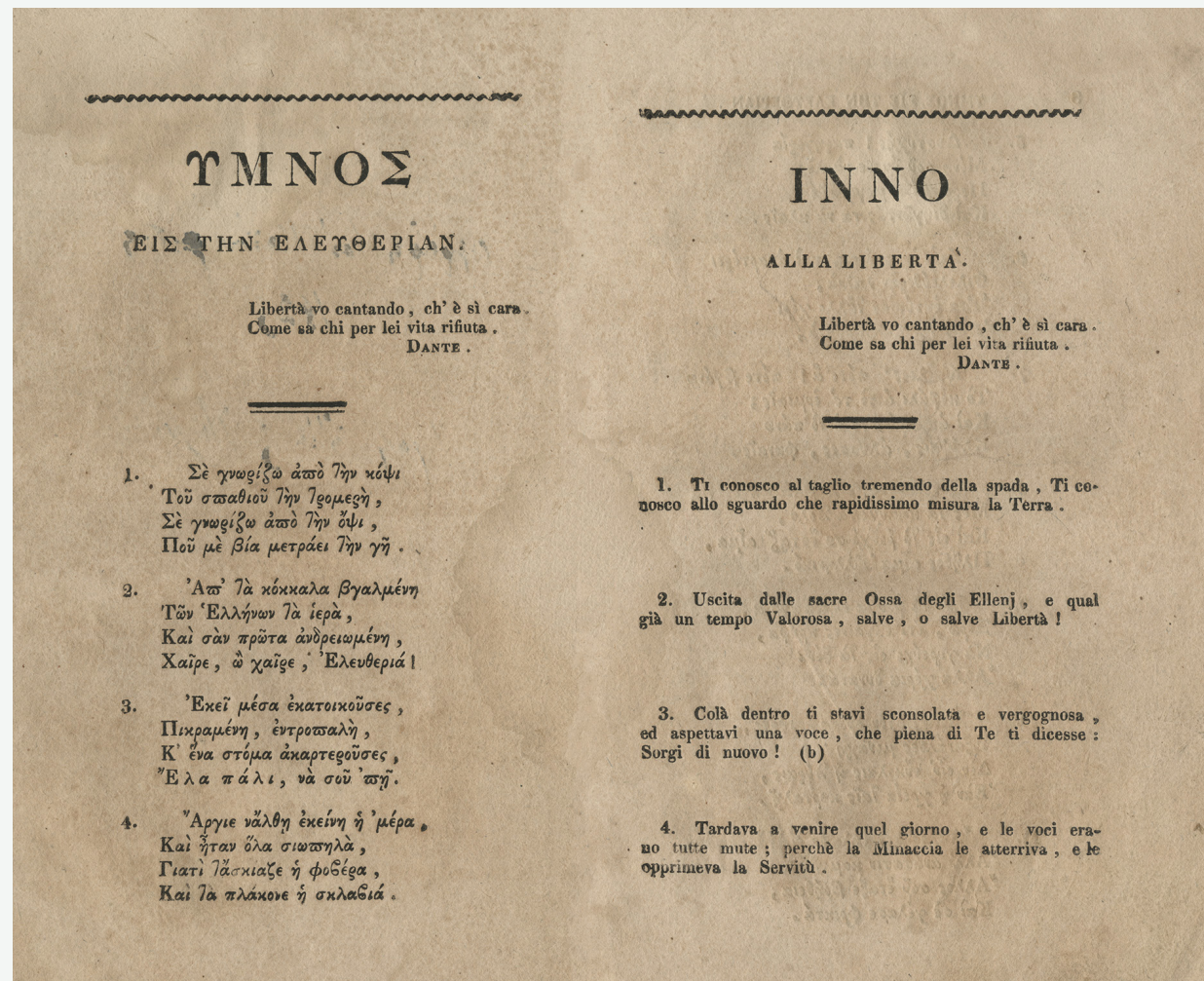
Δώδεκα Ευζωνάκια. Αρχείον Ελληνικής Μουσικής
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/dodeka-euzonakia-syrto.mp3>

ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ

ΤΡΑΓΟΥΔΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΥΜΝΟ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

1.

1. Εικ. από την πρώτη αυτοτελή έκδοση του Ύμνου εις την Ελευθερία στο Μεσολόγγι, το 1825

Ο Διονύσιος Σολωμός έγραψε τον Ύμνο εις την Ελευθερία στα 1823. Στα 1824 ο Γάλλος Κλοντ Φοριέλ τον εξέδωσε για πρώτη φορά στο Παρίσι στο βιβλίο του Δημοτικά Τραγούδια της Νέας Ελλάδος⁹. Στα 1825, ο ύμνος εκδίδεται στην Ελλάδα από το τυπογραφείο του Μεσολογγίου.

Η μελοποίηση του ύμνου από τον Νικόλαο Χαλικιόπουλο Μάντζαρο, έγινε μετά από λίγα χρόνια. Μέσα από τις σωζόμενες παρτιτούρες του, φαίνεται ότι τον είχε συνθέσει με αρκετές μουσικές παραλλαγές μέχρι να καταλήξει στη μουσική με την οποία καθιερώθηκε ως ο εθνικός μας ύμνος.

Ο Ύμνος στην Ελευθερία, το ποίημα που εξέφρασε μοναδικά, με λυρικό δυναμισμό τον πολυετή Αγώνα των Ελλήνων για ελευθερία, γραμμένο στη γλώσσα του λαού, έγινε γρήγορα κτήμα του.

Μετά την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα στα 1864, ο Γεώργιος ο Α΄ καθιερώνει τον μελοποιημένο από τον Νικόλαο Μάντζαρο Ύμνο εις την Ελευθερία του Διονυσίου Σολωμού, ως τον εθνικό μας ύμνο.

Ύμνος εις την Ελευθερία.

Χορωδία της Εμπορικής Τραπεζας
(Αρχεόν Ελληνικής Μουσικής)

→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/imnos-eis-tin-eleutheria-solomos.mp3>

<9> Fauriel Claude 1824, Chants Populaires de la Grèce Moderne v. II Chez Firmin Didot à Paris p.439-482

Ευχαριστούμε θερμά τους φορείς και τα πρόσωπα που μας έδωσαν την άδεια να χρησιμοποιήσουμε τα τραγούδια και την μουσική που οι ίδιοι εξέδωσαν.

Από καρδιάς ευχαριστώ όλους τους εξαιρετικούς επιστήμονες που συνέβαλλαν σε αυτό το πρόγραμμα.

Ιδιαίτερη μνεία θα ήθελα να κάνω στον κύριο Γεώργιο Κωσταντζόπουλο που εκπροσωπεί το Αρχείο Ελληνικής Μουσικής, τον κύριο Δημήτρη Σταθακόπουλο που ήταν κοντά μας από του ξεκίνημα του προγράμματος και την κυρία Δαλιανούδη Ρενάτα, που ειδικά για το πρόγραμμα συνέταξε λίστα τραγουδιών έντεχνων συνθετών που δημιούργησαν έντεχνη μουσική για τραγούδια του '21 από τα μέσα του 19ου αιώνα και εξής.

Λιστά τραγουδιών κυρίας Ρενάτας Δαλιανούδη

→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/diaskeuasmena-epanastatika-tragoudia-eim.pdf>

Ο αυθεντικός ταμπουράς του Αγωνιστή Ιωάννη Μακρυγιάννη, που φυλάσσεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, είναι δωρεά της οικογένειας Μακρυγιάννη. Έχει συντηρηθεί από τον οργανοποιό Νίκο Φρονιμόπουλο, συγγραφέα της έκδοσης *Ο ταμπουράς του Μακρυγιάννη και η οργανοποιία του Λεωνίδα Γαϊλα* (εκδ. ΙΕΕΕ, 2010).

Ας σημειωθεί επίσης, ότι το μπουζούκι και ο μπαγλαμάς που χρησιμοποιήθηκαν στο βίντεο με την αφήγηση του Αγωνιστή Νικόλαου Κασομούλη δεν είναι πρωτότυπα μουσικά όργανα εποχής, άλλα μεταγενέστερα σύγχρονης κατασκευής, που χρησιμοποιήθηκαν ως πλησιέστερα στην εκπαιδευτική προσομοίωση και κατανόηση.

Θερμές ευχαριστίες απευθύνουμε προς

Την Ακαδημία Αθηνών τον διευθυντή κύριο Καραμανέ του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας

Το Αρχείο Ελληνικής Μουσικής τον δρ Κωνσταντζό Γεώργιο

Τον Δρ. Σταθακόπουλο Δημήτρη για τα μουσικά κομμάτια που έπαιξε ειδικά για αυτό το πρόγραμμα με μουσικά όργανα του 19ου αιώνα.

Τη Φιλαρμονική Εταιρεία Κέρκυρας, τον πρόεδρό της κ. Σπύρο Παδοβά

Τον Καλλιτεχνικό Σύλλογο Δημοτικής Μουσικής Δόμνα Σαμίου. Κυρία Κούλα Γιαζιτζόγλου.

Όλους τους καταξιωμένους επιστήμονες που μας βοήθησαν παρέχοντάς μας βιβλιογραφική υποστήριξη.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΤΑΞΙΔΙ
ΜΟΥΣΙΚΟ
ΣΤΑ
ΧΡΟΝΙΑ
ΤΟΥ
ΑΓΩΝΑ

ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

Αικατερινίδης Γ., (1999)
Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια
Μουσική Εκλογή τ.Γ' Ακαδημία Αθηνών
Δημοσιεύματα του ΚΕΕΛ

Βλαχογιάννης Γιάννης., (1907)
Απομνημονεύματα Στρατηγού Μακρυγιάννη τ.1,2
Αθήνα

Βερνάρδος Εμ., (1821)
Άσματα και πονημάτια διαφόρων
Εν Κοσμοπόλει

Δραγούμης Ν., (1879)
Ιστορικά Αναμνήσεις
Εν Αθήναις : Εκ του Τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφέως.

Ηλιόπουλος Αναστάσιος., (2018)
Δημοτικά τραγούδια Ευρυτανίας Συλλογή Σπυρίδωνος
Δ. Περιστέρη 1959, 1962
Ακαδημία Αθηνών ΚΕΕΛ.

Κωστάντζος Γ., (2015)
Δεύτε παιδες των Ελλήνων Πατριωτικά άσματα και θούρια
για την Ελληνική Επανάσταση και τους Εθνικούς Αγώνες του
19ου αι. Αρχείο Ελληνικής Μουσικής
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/defte-paides.pdf>

Καρόρης Ν., (2006)
Ημερολόγιον της Πολιορκίας των Αθηνών, 29 Ιουνίου 1826
ΕΩΣ 11 Απριλίου 1827.
Βεργίνα

Κασομούλης Ν., (1939)
Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων
1821-1833 : προτάσσεται ιστορία του Αρματωλισμού. εισαγωγή
και σημειώσεις υπό Γιάννη Βλαχογιάννη, Τ.1,2.

Λεγράνδ Αιμίλιος., (1889)
«Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και
των συν αυτών μαρτυρησάντων: εκ εκ των εν
Βιέννη αρχείων εξαχθέντα και δημοσιευθέντα»
Δελτίο ΙΕΕΕ

Λιάβας Λάμπρος, Σαρρής Χάρης., (2021)
Τραγουδώντας την Επανάσταση
Ψηφιακή Βιβλιοθήκη ΚΕΑΕ
→ «Τραγουδώντας την Επανάσταση» - Σύγγραμμα των
Λάμπρου Λιάβα, Χάρη Σαρρή • Ανοικτή Βιβλιοθήκη
(openbook.gr)

Πολίτης Αλέξης., (1999)
Claude Fauviel Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια
Η έκδοση του 1824-1825
τ. Α , τ. Β Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Πολίτης Νικόλαος., (2002)
Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού,
α' έκδοση 1914. Επανέκδοση Εκάτη

Σταθακόπουλος Δ., (2010)
Ιστορικές και κοινωνικές δομές του Μουσικού θεάματος και
ακροάματος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η συμβολή
των Ρωμηών.
Πάντειο Πανεπιστήμιο.
→ <https://nhmuseum.gr/images/songs/symboli-ton-romi-on-ston-othomaniko-bio.zip>

Σταθακόπουλος Δημήτριος., (2021)
1821–2021 Καλάβρυτα Φλόγα Ελευθερίας
→ <https://nhmuseum.gr/songs/leukoma-kalabrita.pdf>

Σιμόπουλος Κ., (1980)
Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα τ.Β
Αθήνα

Τσερτσέτης Γ., (1848)
Διήγησις Συμβάντων της Ελληνικής Φυλής υπό Θεόδωρον
Κολοκοτρώνη
Αθήνα Νικολαΐδη Φιλαδελφέως

Φιλήμων Ιωάννης.,
Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως
Τύποις Π. Σούτσα και Α. Κτενά. 1859-1861, τόμος Α.

Φρονιμόπουλος Ν., (2010)
Ο ταμπουράς του Μακρυγιάννη και η οργανοποιία του
Λεωνίδα Γαΐλα ΙΕΕΕ

Φωτάκος Φ., (1858)
Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως,
τ.Α Αθήνησιν

Χατζηπαναγιώτη Ίλια, Καρατάσος Χαρίτωνας,
Karpler Matthias, Χατζάκογλου Χαράλαμπος.,
(2013) Φαναριώτικα και σστικά στιχουργήματα στην εποχή
του Νεοελληνικού Διαφωτισμού
Ακαδημία Αθηνών Κέντρο Ερεύνης του
Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού,
Πανεπιστήμιον Κύπρου, Εταιρεία Κυπριακών
Σπουδών

Lebrun P. A., (1828)
Voyage de Grèce. Pontieu et cie Paris.